

Autor: Jan Keller

S VYSAVAČEM PROTI RITUÁLU

NA SVÁTKY VÁNOČNÍ MŮŽEME POHLÍŽET BUĎTO KŘEŠŤANSKOU ANEBO PŘEDKŘEŠŤANSKOU, TJ. POHANSKOU OPTIKOU. KŘEŠŤANÉ VIDÍ VE SVÁTCÍCH VÁNOČNÍCH VELKÝ BOD OBRATU, SPATŘUJÍ V NICH UDÁLOST ZROZENÍ VELIKÉ NADĚJE. BOŽÍ DÍTĚ V KOLÉBCE JE PRO NĚ SYMBOLEM ZROZENÍ, KTERÉ SE OD NYNĚJŠKA UŽ NAVŽDY STÁVÁ SILNĚJŠÍ NEŽ SMRT. TENTO SYMBOLICKÝ SMYSL VÁNOC JE VŠAK V MODERNITĚ SNÍŽEN NA MINIMUM.

Také v předkřesťanské éře představovala doba našich Vánoc období zcela mimořádné. Staří Římané si 25. prosince připomínali den zrození nepřemožitelného slunce, Sol Invictus. Pohanská oslava slunovratu a křesťanské slavení narození syna Božího mají jistě něco společného. V obou případech se jedná o událost, kdy síly dobra, světla a života přemáhají zdánlivě neporazitelnou a stále znovu útočící hroznou moc temnoty, zla a smrti.

Zároveň jsou však oba svátky výrazně odlišné. Předkřesťanské pojetí zasazovalo slunovrat do svého cyklického vývoje času. Jednalo se o slavnost, kterou antropologové řadí mezi takzvané kalendrické rituály. Smysl těchto rituálů ozřejmil snad nejnázorněji již jeden ze zakladatelů antropologie James Frazer. Vycházely z obrovské nejistoty ohledně toho, zda se životně důležité cykly (slunovrat, nová úroda) zopakují i příštím rokem. Jejich ústředním motivem bylo znovuzrození, revitalizace sil vyčerpaných uplynulým časem. V bodě, kdy vše v přírodě nasvědčuje tomu, že bylo dosaženo nejzazšího bodu úpadku a chřadnutí, nastupuje rituál, aby prostřednictvím periodicky opakované sváteční slavnosti pomohl skoncovat se starým cyklem a uvést nový.

IGNOROVANÁ JEDINEČNOST VÁNOC

Předkřesťanské pojetí času jako nekonečného opakování vzestupu a úpadku mělo v sobě cosi vznešeného a deprimujícího zároveň. Plynila z něj závaznost a nutnost všeho dění, zároveň však bezútěšnost. Nic není nového pod (nepřemožitelným) sluncem. To, co se opakuje odnepaměti, bude se přesně takto dít až do skonání času. Po každém poklesu a úpadku nastane sice nový začátek, ten bude vždy ale jen předzvěstí dalšího neodvratného chřadnutí.

Křesťanství přináší zcela nový prvek. Napřimuje čas, který až dosud běžel ve stále stejných, bezútěšně se opakujících cyklech. Křesťané si o Vánocích připomínají událost, jež proběhla jen jednou, a přesto dala zcela

nový smysl dějinám. Kristovo zrození je pro ně důkazem toho, že napříště už každý nový život nebude brutálně vymazán smrtí, ale přežije ji. Křesťanské Vánoce jsou tedy pevným bodem, který z nekonečné přímky uzavřené do závitů věčných návratů vytváří úsečku, jež vede od stvoření ke spáse, tedy jednoznačně směrem vzhůru.

Co provedla s Vánoci jejich komercializace, které jsme v moderní (a tím spíše v takzvané postmoderní) době stále více svědky? Vánoce vzala jako rukojmí a odcizila je od jejich obou zmíněných významů. Naroubovala vnější symboly křesťanství na počínání, které je mnohem nesmyslnější než všechno to, co kdy provozovali dokonce i pohané.

Především byl Vánocům odňat charakter pravidelné připomínky jedinečné události. Stávají se jen obyčejným vyvrcholením věčného a stále bobtnajícího koloběhu každodenního nakupování a utrácení. Předvánoční nákupní horečka, která rok od roku stoupá, dává Vánocům jediný smysl – na pár dní si oddechnout od běhání po obchodech, než nastane ten vskutku posvátný a všemi očekávaný čas laciných lednových výprodejů.

Komercializace Vánoc prostě vrací tento svátek zpět do dob věčné a nesmyslné se opakujícího času cyklického. Vánoční nákupy a vánoční utrácení symbolizují jen to, co jsme beztak dělali po celý rok. Vyzvedávají to tím, že fronty jsou delší než obvykle a reklamy jsou ještě všudypřítomnější než jindy, protože peněz na utrácení je vyčleněno nejvíce za rok (anebo také zadlužení je vyšší než obvykle). Všechno jsou to tedy jen změny v obyčejné kvantitě.

V těch nejtědřejších domácnostech se potom čas vánoční podobá k nerozeznání jinému typu předkřesťanských rituálů – rituálům orgiastickým. Kvanta toho, co je nutno pozít a vypít mezi odvysláním první vánoční pohádky a silvestrovskou prázdnou *Mrazička*, jsou rok od roku vyšší. A vyšší jsou díky tomu také tržby za prodej přípravků na rychlé trávení a zaručených receptur na to,

jak si během pár dnů zcela zdravě a nenásilně zase obnovit báječně štíhrou linii.

Vánoce ve své komercializované podobě jsou ukradeným svátkem ještě i v jiném ohledu. Ty křesťanské symbolizovaly napřímení času, dávaly smysl dříve zcela bezcílnému koloběhu, ukazovaly nový a skvělý cíl kdesi daleko (a vysoko) na obzoru. Dnešní Vánoce jsou symbolem zcela jině a mnohem méně nadějně přímky. Ve svém utrácení a nakupování symbolizují a neodbytně připomínají povážlivou trajektorii všech lidských ekonomických aktivit.

PŘÍMOČAROST SYMBOLEM NADĚJE

Co jsou všechny ty hory dáreků kupících se v tajemném nasvícení pod vánočním stromčkem? Jenom krátkým, prchavě nevratným okamžikem na dlouhé pouti zboží z výrobních linek na městskou skládku. Pokud bychom udělali řez příměstskými smetišti podobně jako vědci dělají řezy ledovcem, zjistili bychom, že povánoční vrstvy tvoří zdaleka nejmasivnější přírůstky těchto monumentálních památníků konzumní epochy.

Na rozdíl od běhu přírody, který svou zacyklovanost v nikdy nekončícím kruhu inspiroval kalendrické rituály, funguje lidská ekonomika jako úsečka. V tomto případě se ovšem její přímota a přímočarost stává symbolem kruté beznaděje. Cykličnost zůstává v tomto ohledu jen velkou nadějí, ke které se bohužel nepřibližujeme. Příroda dokáže využít zbytky svého minulého cyklu jako vstupy do cyklu nového. Dokáže se regenerovat svými vlastními silami a nenechává po sobě žádné zbytky. Velmi úspěšně staví vždy na jaře z toho, co se v roce minulém rozložilo. Sol Invictus, nepřemožitelné slunce, jí k tomu počínaje zimním slunovratem dodává novou životadárnou energii.

Naše ekonomika však funguje jako obyčejný vysavač. Na straně jedné nasává přírodní (i lidské) zdroje, aby je semlela a po čase vyplivla na hromadu odloženého a z větší části dokonale nepoužitelného odpadu. Stále

rozmařilejším a rozmařilejším nakupováním o svátcích vánočních si připomínáme a oslavujeme pouze to, že náš vysavač, který polyká přírodu a vyplivuje smetí, byl tento rok zase o něco větší. Jeho nablýskanost a výkonnost nám bohužel zastírají, že je to právě jenom vysavač. Kdysi se tančilo kolem zlatého telete. Dneska se křepčí kolem vysavače. Ekonomové, tito zvěstovatelé pochybné naděje, nejsou ničím jiným než servisní četou onoho vysavače a asi by se hodně divili, kdyby prozírali a zjistili, z čeho pramení jejich nezměrná pýcha, jež je vynáší až na místa nejrůznější.

UKRADENÝ RITUÁL

Komeracionalizace ukradla čas Vánoc jak jejich předkřesťanským vyznavačům, tak také křesťanům. Pro ty první přinášel zimní slunovrat zázrak revitalizace, omlazení nejen řádu přírody, ale také světa lidí. Jak zdůrazňuje Roger Caillois, všechny mytologie vycházejí z představy světa jako pevně uspořádaného a přísně hierarchizovaného celku. Svět je strukturován a udržován v chodu pravidly, která zajišťují, že každá věc má svoje místo a každá událost svůj čas.

Bytostnou funkcí rituálů je zabránit narušení tohoto řádu a francouzský antropolog cituje slova jistého učence staré Číny, podle něhož rituály zabráňují nepořádku podobně jako hráze zabráňují ničivým povodním. Rituální zákazy zabráňují ničivému, aby se řád světa nezřítil. Čas ovšem omílá tak, jako voda omílá hráze a nikdo nedokáže zabránit řádu světa, aby nechátral. Pravidelně přichází moment, kdy je zapotřebí energicky dodat opotřebovanému řádu světa nové mládí a novou svěžest.

Pokud se ještě věřilo v existenci úzké vazby mezi děním sociálním a přírodním, bylo zřejmé, že také sociální instituce podléhají pravidelnému rytmu růstu a úpadku podobně jako příroda. Kalendrické rituály pomáhaly skoncovat se starým cyklem zatíženým hříchy a uvedly cyklus nový, ničím neposkvřený. Co zbylo z této pohanské víry dnes? Pár novoročních předsevzetí, kdy si lidé slibují, že začnou žít nově. Většinou tím míní, že už se nebudou přejídat tak nekřesťansky, jako to dělali o Vánocích. Pro křesťany zase znamenaly Vánoce duchovní naději a velkou pokoru. Kde ale dnes jedno či druhé najít za všemi těmi haldami novoročních dárků, které se rozložily pod rozsvíceným stromečkem, aby si na pár chvil odpočinuly na své umělé urychlované cestě vysavačem?

Vánoce v režii supermarketů budou také letos zaručeně barevnější a štedřejší, než byly vloni. Křesťany i pohany by to mělo přivést k zamyšlení. ■■■

Autor je sociolog.